

Hrvatska između slobode i jugoslavenstva, Zbornik radova, urednici Tomislav Jonjić i Zlatko Matijević, Zajednica udruga hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata grada Zagreb, Naklada Trpimir, Zagreb, 2009., 445 str.

U Zagrebu je u povodu osamdesete obljetnice proglašenja šestosiječanjske diktature (1929.—2009.) u organizaciji *Zajednice udruga hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata Grada Zagreba* 8. i 9. siječnja 2009. održan znanstveni skup *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva*. U uredničkoj napomeni vrlo brzo objavljenoga i dobro uređenog Zbornika radova sa skupa s razlogom stoji da su radovi zbog većeg broja novih i nepoznatih podataka i spoznaja te ponuđenih tumačenja »vrijedan doprinos našem poznavanju sukoba hrvatske nacionalne misli i jugoslavenske ideologije u razdoblju između 1918. i 1945. godine«. Budući da ni znanstveni skup ni Zbornik nisu mogli obuhvatiti sve aspekte toga sukoba, zamisao je priređivača i organizacijskog odbora bila da se težište stavi na međuratno razdoblje s razumljivim određenim izlaskom iz toga vremenskog okvira i na ratno te poratno doba čime se znatno dopunjuje međuratna slika. U uredničkoj pripomeni stoji da je jugoslavenska ideologija, u različitim oblicima, imala svoje pristaše i u hrvatskim političkim, crkvenim i društvenim elitama koje su zato i služile kao važna legitimacija za stvaranje i održanje jugoslavenske države koje »nikad nije bilo moguće bez institucionalizirane neslobode i organiziranog nasilja«. Neovisno o tome, ističe se i da jugoslavenska misao nije nikada dokraja nadjačala njezin antipod, hrvatsku nacionalnu misao, u podlozi koje je stajala težnja za ostvarenjem istinski neovisne hrvatske države izvan jugoslavenskih državnih okvira.

U Zborniku je objavljeno osamnaest priloga koji uglavnom slijede kronološki povijesni razvitak. U radu Zlatka Matijevića, svojevrsnom uvodu u problematiku skupa, »Sirenski zov Balkana. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (1918./1919.)« autor je na temelju arhivskog gradiva i znanstvene i publicističke literature podrobno rekonstruirao nastanak, djelovanje i nestanak Narodnog vijeća SHS u Zagrebu u mjesecima sloma Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Matijević kao glavnu značajku ističe »hotimičnu privremenost« Narodnog vijeća i Države Slovenaca, Hrvata i Srba u osnovi koje je bila namjera žurnog sjedinjenja s kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom u novu jugoslavensku državu.

Vrijedan odmak od isključivo političko-stranačke perspektive predstavlja rad Marka Samardžije »Hrvatska pravopisna problematika od ujedinjenja do Banovine Hrvatske (1918.—1939.)«. Autor zamisao o hrvatsko-srpskoj jezičnoj nivelaciji vidi u državno-jezičnoj politici Kraljevine SHS / Kralje-

vine Jugoslavije. Ključan politički potez u tom smjeru bio je pokušaj izjednačavanja dviju službenih (fonološki koncipiranih) pravopisnih tradicija. S tim je ciljem 1926. utemeljeno i odgovarajuće državno povjerenstvo, u koje su ušli vodeći filolozi. U radu se prikazuju djelatnost i zaključci povjerenstva, te među hrvatskim kulturnim elitama prevladavajuće stajalište da je »zajednički« pravopis jedan od plodova šestosiječanjske diktature.

Korisna dopuna Samardžijina rada članak je Mate Artukovića »Stanje jezika u službenim školskim dokumentima u Kraljevstvu / Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca / Kraljevini Jugoslaviji«. Autor je raščlambom jezika u temeljnim školskim dokumentima prikazao jezično stanje i zaključio da se srpska nacionalna misao, neovisno o objavljenjima koncepciji jugoslavenstva i »narodnog jedinstva« uspješnije širila putem jezika nego političkim ili gospodarskim djelovanjem državnog aparata.

U radu Ivana J. Boškovića prikazuje se djelovanje ORJUNE (Organizacija jugoslavenskih nacionalista) kao nositeljice programa integralnoga jugoslavenskog nacionalizma prije šestosiječanjske diktature. Autor donosi značajke njezina programa i oblike djelovanja koji su obilježeni, među ostalim, primjenom nasilja protiv različitih protivnika programa integralnoga jugoslavenskog nacionalizma.

Josip Jurčević u radu »Uzroci, okolnosti i posljedice šestosiječanjske diktature« iznosi sintetski prikaz uzroka koji su prouzročili državnu krizu u Kraljevini SHS, koja je bila povod za uvođenje kraljeve diktatorske vlasti. Autor zaključuje da diktatorski režim nije učinio stvarni zaokret u odnosu na prijašnje razdoblje, nego je nastavio provoditi srpske nacionalne ciljeve iza jugoslavenske nacionalne i državne fasade. Jurčević posebnu pozornost posvećuje odnosu hrvat-

skih političkih i kulturnih elita prema jugoslavenskoj misli i nacionalnoj ideologiji.

O uvođenju diktature govori i Ljubomir Antić u tekstu »Prve reakcije u Hrvatskoj na zavođenje diktature kralja Aleksandra«. Autor ističe da je dio hrvatskih političkih elita bio spreman prihvatiti diktaturu kao privremen oblik vladanja kojim bi se ubrzalo rješenje hrvatskoga nacionalnog problema u sklopu jugoslavenske države.

Jure Krišto u radu »Katolička crkvena hijerarhija i društva tijekom diktature kralja Aleksandra I. Karadorđevića« na temelju obavijesti iz tiska i novije literature obrađuje reakciju katoličke crkvene hijerarhije i katoličkih društava na pojave koje su ocjenjivane protukatoličkima, a potencirane su nakon uvođenja diktature. Iako su katolička crkvena hijerarhija i svjetovne katoličke elite podržale uspostavu jugoslavenske države, ideološki rascjepi između katoličkih krugova i liberalno-protukatolički usmjerenih nositelja diktature i koncepta jugoslavenskog nacionalizma izazvali su sukobljavanje sa službenom državnom politikom. Time je začeta politička emancipacija dijela hrvatskih katoličkih krugova od jugoslavenstva i okretanje prema hrvatskom nacionalizmu.

U radu Tomislava Jonjića »Proces Hranić—Soldin. Prilog poznavanju postanka Ustaškog pokreta« na temelju literature i neobjavljenog gradiva raščlanjuje se suđenje pravaškoj skupini posvećenoj borbi protiv diktature i revolucionarnim sredstvima. Ta je skupina djelovala po nalogu Ante Pavelića, a u njezinu okrilju nastaje »definirana ideološko-politička, organizacijski jasno strukturirana jezgra pokreta koji će naknadno dobiti ustaško ime«.

U radu Stjepana Matkovića »Šestosiječanjska diktatura u dijelu suvremene historiografije« iznosi se pregled novijih historiografskih postignuća u obradi te problematike. Autor uočava interpretativne razlike u

hrvatskoj i srpskoj historiografiji o samoj naravi diktature, ali i njezinim dosezima.

Ivan Gabelica u prilogu »Pravno-politički kontekst nastanka Banovine Hrvatske« raščlanjuje glavne tendencije u političkom životu od 1928. do 1939. te ocjenjuje da se vodstvo Hrvatske seljačke stranke, u skladu s programom i tradicijom, priklonilo rješenju hrvatskog pitanja unutar jugoslavenskoga državnog okvira. Ta je politika, u kontekstu međunarodno-političkih odnosa, urodila stvaranjem Banovine Hrvatske (1939.). Gabelica utemeljeno zaključuje da je Banovina Hrvatska bila ustavnopravni provizorij s neizvjesnom pravnom i političkom budućnošću.

Na Gabeličin se tekst nadovezuje rad Krešimira Regana »Djelovanje Srpske pravoslavne crkve na području Banovine Hrvatske«. Autor je prikazao ulogu utjecajne Srpske pravoslavne crkve unutar koje su djelovali i protivnici sporazuma o uspostavi Banovine Hrvatske zaključenog između Vladka Mačeka i kneza-namjesnika Pavla Karadorđevića.

Dubravko Jelčić u radu »Matica hrvatska 1918.—1945.« prikazuje ulogu te vodeće hrvatske kulturne ustanove, koja nije ostala izvan političko-nacionalnih previranja. Razdoblje diktature, a kasnije i obnove političko-stranačkog života, podudarilo se s djelovanjem predsjednika Matice hrvatske Filipa Lukasa, koji je tu ustanovu pretvorio u važno žarište hrvatske nacionalne misli suprotstavljene jugoslavenstvu. Lukasova formulacija hrvatskoga nacionalizma, neopterećenog stranačkim okvirima, dovela je Maticu u sukob s jugoslavenskim reformizmom vodstva Hrvatske seljačke stranke koje je upravo u doba Banovine Hrvatske u Maticu uvelo komesarijat.

Odmak od razdoblja Kraljevine Jugoslavije predstavlja rad Nikice Barića »Napori vlasti Nezavisne Države Hrvatske za povratak Hrvata iz talijanskih logora i zatvora u

domovinu nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. godine«. Barić na temelju fragmentarnih arhivskih izvora prikazuje kako su vlasti NDH nakon kapitulacije Kraljevine Italije pokrenule širu humanitarnu akciju kako bi se u domovinu vratili svi zatočeni Hrvati neovisno o političko-nacionalnom i ideološkom uvjerenju. Autor je dokazao da vlasti NDH ni prije rujna 1943. nisu bile ravnodušne prema položaju Hrvata koji su u sklopu represivnih mjera talijanskih vlasti i vojske odvođeni u logore i zatvore. Zato su prema svim povratnicima načelno imale dobronamjerno stajalište, čak i kada je postojala sumnja u njihovu političku lojalnost.

U ratnu problematiku ulazi i rad Anđelka Mijatovića »Operativno povlačenje oružanih snaga i pučanstva Nezavisne Države Hrvatske prema Austriji u svibnju 1945.« Autor prikazuje opće prilike uoči povlačenja, pokušaje vodstva NDH da se izbjegne državni slom, stanje Hrvatskih oružanih snaga te tijekom povlačenja prema austrijskoj granici s ciljem predaje anglo-američkim snagama.

Blok poratnih tema otvara rad Vladimira Geigera »Josip Broz Tito i Bleiburg« u kojem na temelju arhivskog gradiva, tiska i literature problematizira Titovu odgovornost za masovne likvidacije ratnih zarobljenika u svibnju 1945. godine. Titovu odgovornost autor prosuđuje na temelju činjenice da je Tito bio neprijeporno prvak i arhitekt svih ključnih odluka jugoslavenskih komunista i Jugoslavenske armije.

U radu Mate Rupića »Partizanski logori u Hrvatskoj 1944.—1946.«, na temelju oskudno sačuvanog arhivskog gradiva i izjava preživjelih zarobljenika, rekonstruiran je nastanak, broj i djelovanje komunističkih logora u Hrvatskoj uoči kraja rata i u neposrednom poraću.

Ante Birin u radu »Ustaštvo i Nezavisna Država Hrvatska između znanstvenih istra-

živanja i političkih odrednica« iznosi ocjenu da su ključne odrednice jugoslavenske historiografije o ustaštvu i NDH u znatnoj mjeri, neovisno o njihovoj (ne)utemeljenosti, opstale i nakon 1990. u različitim tumačenjima dijela suvremene hrvatske historiografije. Birin konkretnim primjerima ukazuje na političko-ideološka tumačenja koja se pokušavaju nametnuti kao historiografski nepristrana, čime se historiografija i dalje pokušava koristiti kao sredstvo političke promidžbe i nametanja određenih ideoloških obrazaca.

Završni prilog u Zborniku rad je Miroslava Akmadže »Politika komunističkog režima u Jugoslaviji prema Katoličkoj crkvi (1945.—1948.)«. Autor ističe da je to razdoblje sustavnog progona Katoličke crkve, posebice u slučaju pokretanja postupka i osude zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca. Osim toga, u radu se na temelju dostupnih izvora i literature objašnjava problematika crkveno-državnih odnosa u Hrvatskoj (i Jugoslaviji) u prvim poratnim godinama.

Zaključno, može se reći da je Zbornik radova *Hrvatska između slobode i jugoslovenstva* vrijedan doprinos poznavanju hrvatskih političkih, društvenih i kulturnih prilika od 1929. do 1945. te da će biti nezabilazan dio literature ne samo za širi krug zainteresiranog čitateljstva, nego i za profesionalne povjesničare.

• Zlatko HASANBEGOVIĆ

Samir OSMANČEVIĆ, *Oswald Spengler. Filozofijska biografija*, Alinea, Zagreb, 2009., 136 str.

Oswald Spengler (1880.—1936.) nikad nije postao dio kanona ni filozofa povijesti, ni filozofa kulture, pa čak niti kanona pesimista. Interes za njega je doduše umjeren, ali postojan. O tome nam svjedoči i simpozij pod nazivom *Tektonika sustava: nova čitanja Oswalda Spenglera*, održan na Sveučilištu u Leuvenu u prosincu 2009. godine. Spenglerovo djelo ostalo je privlačno, prije svega mladima. Njegova *Propast Zapada* I.-II. (Beč, 1918. — München, 1922.) kulturna je knjiga. Dokaz su tome i milijunske naklade. Iako Spengler nije dio kanona, tragove njegovih ideja možemo naći u mnogim priznatim filozofskim i znanstvenim radovima.

Propast, koja je zamišljena kao filozofija svjetske povijesti, dovela je akademske krugove, posebno historičare, u nepriliku: previše metafizička, previše dogmatska, previše ekstremna. Posljedica je toga bila da je nad Spenglerom izrečena konačna neumoljiva osuda, pa se može postaviti pitanje: zašto se još uopće baviti njegovim djelom?

Knjiga Samira Osmančevića* pojavljuje su u trenutku kada se čini da je sazrelo vrijeme da se vladajuća ocjena o Spengleru preispita. Autor stavlja naglasak na njegova kasnija djela, ponajprije zato što je *Propast Zapada* općenito poznatija. Korijeni stereotipa i zabluda upravo su najčešći u razdoblju nakon *Propasti*, u političkim spisima i u Spenglerovu aktivizmu. Stoga je dobrodošla knjiga čija je glavna zadaća osloboditi nas predrasuda, a ne samo informirati. Au-

* Rođen u Prijedoru 1967. Studirao u Banja Luci, Sarajevu i Grazu. Doktorat iz filozofije postigao je na gradačkom Sveučilištu s tezom *Oswald Spengler und das Ende der Geschichte*, koja je pod istim naslovom objavljena 2007. u Beču.

tor je uvjerljivo pobio uobičajene optužbe koje su Spenglera dovodile u vezu s nacionalsocijalizmom, rasizmom i antisemitizmom. Osmančeviću je uspjelo dokazati da bavljenje Spenglerom nije koketiranje s nečim politički nekorektnim, pa se time Spenglerovo djelo otvara za daljnje proučavanje.

Kako je Osmančevićeva knjiga prigoda za novo čitanje Spenglera, bilo bi uputno ipak još nešto reći o njegovu kapitalnom djelu *Propast Zapada*.

Otto Neurath u spisu *Anti-Spengler* (1921.) ocjenjuje da *Propast* »zadovoljava snažnu suvremenu težnju prema potpunom svjetonazoru«. No, nijedna ocjena Spenglerova djela ne može biti potpuna ako se ne shvati njegova morfološka metoda, koju je baštiniio od Goethea. Ona pruža »dinamičko« razumijevanje koje naglašava aktivnu ulogu organiziranosti percepcije, tj. preglednost ili jasnoću. Takvo razumijevanje pregledni je prikaz (sinopsis) fenomena; moć sažimanja kompleksnog u jednostavan simbol kakav je npr. Goetheova prabiljka (*Urpflanze*). Takav simbol može se lako pamtit i reproducirati. Morfološka se suzdržava od apstrakcije. Ona je deskriptivna znanost. Oblik nije rezultat procesa, on je proces sam. To je razlika između statičnog (*Gestalt*) i dinamičnog (*Bildung*) oblika. Može se izvježbati gledanje sličnosti, vidjeti skalu i kontinuitet fenomena. Radi se o drugoj vrsti gledanja. Takav drugi način gledanja nalazi se u Goetheovu odgovoru na Schillerov prigovor kako Goethe ne može vidjeti »prabiljku« jer je ona »ideja«. »Ja, dakle, vidim ideju.« Goethe sluti da je prafenomen nešto između ideje i iskustva.

»Sredstvo spoznavanja mrtvih formi jest matematički zakon. Sredstvo razumijevanja živih formi jest analogija.« Tako Spengler najkraće izriče srž svoje metode. Analogija omogućuje pregled. A pregled je »vidjeti lice« ili vidjeti *prafenomen*. Nema ničega iza

fenomena, riječ je samo o modelu koji služi razumijevanju. Goethe uvodi hipotezu da postoji shema za ideju organizirane strukture koja je otvorena beskonačnim konkretnim varijacijama, svaka preobraziva u sljedeću. Ta je shema generativni princip, način konstruiranja, model (*Modell*). Kao što Goethe objašnjava u pismu Herderu 17. svibnja 1787., modelom se »može nastaviti pronalaziti beskonačno mnogo biljaka i znati da je njihovo postojanje logično, tj. ako i ne postoje, mogle bi postojati.« On također drži da bi izvor »jedinstva u različitosti« mogla biti upravo *analogija*. Važno je reći da Goethe, pomoću Lessingova *Lao-koon*a, fenomene oslobađa narativnosti. Oni više nisu ilustracija neke ontologije, pa ih se može samo poredati u »zbor koji pokazuje tajni zakon«, i to je morfološka.

Te Goetheove ideje Spengler primjenjuje na svjetsku povijest. Motive za pisanje *Propasti* objašnjava sljedećim riječima: »Tada je neposredno predstojao svjetski rat, kao vanjski oblik historijske krize koji je već postao neizbježan, i trebalo ga je shva-

